

РОЗДІЛ V. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.7: 347.23: 351.711

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ ЗА СУБ'ЄКТИВНИМИ ЕЛЕМЕНТАМИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

Дорохіна Ю.А., к.ю.н., доцент

*Київський національний торговельно-економічний університет,
вул. Кіото, 19, м. Київ, Україна
zdobuvach@yandex.ru*

Стаття присвячена уточненню деяких аспектів кваліфікації злочинів проти власності за суб'єктивними елементами складу злочину. Звертається увага на органічний зв'язок суб'єкта, суб'єктивної сторони злочину з іншими елементами складу злочину. Проаналізовано різні погляди та підходи науковців до визначення поняття, змісту та кола суб'єктів злочинів проти власності.

Ключові слова: суб'єкт, власність, суб'єктивна сторона, склад злочину.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ КВАЛИФИКАЦИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ СОБСТВЕННОСТИ ПО СУБЪЕКТИВНЫМ ЭЛЕМЕНТАМ СОСТАВА ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Дорохина Ю.А.

*Киевский национальный торгово-экономический университет,
ул. Киото, 19, г. Киев, Украина
zdobuvach@yandex.ru*

Статья посвящена уточнению некоторых аспектов квалификации преступлений против собственности за субъективными элементами состава преступления. Обращается внимание на органическую связь субъекта, субъективной стороны преступления с другими элементами состава преступления. Проанализированы разные взгляды и подходы ученых к определению понятия, содержания и круга субъектов преступлений против собственности.

Ключевые слова: субъект, собственность, субъективная сторона, состав преступления.

SOME ASPECTS OF QUALIFICATION OF CRIMES AGAINST PROPERTY ON THE SUBJECTIVE ELEMENTS OF CORPUS DELICT

Dorokhina Iu.A.

*Kiev national trade and economic university, street Kyoto, 19, Kiev, Ukraine
zdobuvach@yandex.ru*

The article is devoted to clarification of some aspects of qualification of crimes against property subjective elements of a crime. Attention is drawn to organic connection of the subject, subjective aspect of the crime with other elements of crime. Analyzed different views and approaches of scientists to the definition of the concept, content and range of the subjects of the crimes against property.

A subject of crime (and accordingly and crimes against property) is a mandatory and independent member of the proper group of criminal trespasses, absence of which is eliminated by the presence of corpus delict on the whole and predetermines absence of grounds for bringing in of person to criminal responsibility.

The subjective relation of any person in the study of crime exists regardless of consciousness of investigator and judge, and a process of investigation of business is the process of cognition of objective truth – reliable establishment of fact of guilt or unguiltiness of person in doing of the investigated act.

In the article the question of research of studies is examined about the subject of crimes against property. Different looks and approaches of domestic research workers are analysed to determination of concept and maintenance of circle of subjects of crimes against property.

It is marked that theoretical decision of question about subject of crime, which encroaches to the acts on a property, it must foremost serve to practice of fight against criminality. Development in science of criminal right can be perceived by practice only in that time, if in a sufficient degree specified and being based on the real terms of life of society.

A conclusion is done, that as far as a problem of criminal responsibility of legal entities was not difficult, it is necessary to be engaged in. In addition, a legislation about criminal responsibility requires permanent clarification and perfection on the modern stage of development of our society and state with the purpose of providing of adequacy of norms of criminal right to democratic development of public relations.

In order that at legislative level to take into account the considered theory, it costs fully to reconstruct conception of the Ukrainian criminal right (in particular, general studies about crimes against property, about principles of subjective obligation and others like that). Determination is given, that against property it follows the subject of crimes to consider as physical so legal person which accomplished forbidden the criminal legislation of act.

Key words: subject, property, subjective aspect of the crime.

Для правильної кваліфікації та кримінально-правової оцінки суспільно небезпечної поведінки людини потрібно встановлювати низку обов'язкових ознак, що характеризують деліктоздатність конкретної особи, у першу чергу розкривають її осудність та відображають її внутрішнє ставлення до дій, котрі вона вчиняє. Перша група ознак досліджується при аналізі суб'єкта злочину, друга – при аналізі суб'єктивної сторони [1, с. 160].

Суб'єкт злочину (а відповідно і злочинів проти власності) – обов'язковий і самостійний елемент відповідної групи злочинних посягань, відсутність якого виключає наявність складу злочину загалом і зумовлює відсутність підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Суб'єктивне ставлення будь-якої особи у вивченні злочину існує незалежно від свідомості слідчого і судді, а процес розслідування справи є процесом пізнання об'єктивної істини – достовірного встановлення факту вини або невинуватості особи в учиненні розслідуваного діяння [1, с. 161].

Питанням, пов'язаним з дослідженням суб'єкта та суб'єктивної сторони складу злочину проти власності та проблем кваліфікації тощо, присвячено чимало праць, серед яких можна назвати праці таких вчених, як: О.А. Герцензона, О.О.Дудорова, В.А. Клименка, Н.Ф. Кузнецової, М.Й. Коржанського, П.С. Матишевського, М.І. Мельника, А.С. Никифорова, В.С. Орлова, В.Г. Павлова, А.А. Піонтковського, М.С. Таганцева, А.Н. Трайніна, М.Д. Шаргородського, М.І. Хавронюка та ін.

Мета статті – критично проаналізувати здобутки попередніх науковців і на цій основі продовжити розробку деяких аспектів кваліфікації злочинів проти власності за суб'єктивними елементами складу злочину.

Проблема суб'єктів злочинів і виконавців злочинів проти власності отримала певну теоретичну розробку в юридичній літературі [2, с. 23-28; 3, с. 1-59; 4, с. 1-53]. Суб'єкт злочину – це не абстрактне юридичне поняття, яке існує поза часом і простором, а особа, яка живе в суспільстві і вчиняє суспільно-небезпечні протиправні дії.

Традиційно суб'єктом злочину кримінальне право визнає фізичну, осудну особу, яка досягла до моменту вчинення злочину віку, з якого може настати кримінальна відповідальність [5, с. 159; 6, с. 142-157].

Деякі науковці розглядали як суб'єкта злочину фізичну, осудну особу, яка досягла певного віку [8, с. 56]. С.В. Бородін зазначає: «суб'єктом злочину може бути не будь-яка особа, а тільки та, яка, відповідно до кримінального закону, характеризується певними ознаками. До

них відносяться встановлені законом вік, при досягненні якого можлива кримінальна відповідальність і осудність» [9, с. 67].

Дехто визначає суб'єктом злочину особу, яка вчинила умисне чи необережне суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним законом, досягла встановленого віку, осудна, а в окремих випадках наділена спеціальними ознаками, які зазначені у відповідній нормі [10, с. 69]. З цього визначення можна побачити, що воно містить ознаки суб'єктивної сторони складу злочину і до кола суб'єктів злочину включається виключно фізична особа.

Отже, у науковій літературі не існує єдиного підходу щодо розуміння суб'єкта злочину. Така ж ситуація склалася і з класифікацією суб'єктів злочину. Одні автори стверджують, що ними можуть бути як приватні, так і службові особи (А.А. Піонтковський, В.А. Широков). Інші вважають, що суб'єктами злочинів можуть бути будь-які особи (А. Писарев, С.В. Бородин). Існує також думка, що суб'єктом злочину можуть бути як громадяни, так і службові особи (В. Пакутін).

Ми вважаємо, що теоретичне вирішення питання про суб'єкт злочину, який посягає своїм діянням на власність, повинно перш за все служити практиці боротьби зі злочинністю. Розробки в науці кримінального права можуть бути сприйняті практикою лише в тому випадку, якщо достатньою мірою конкретизовані і базуються на реальних умовах життя суспільства.

Крім зазначених загальнотеоретичних проблем, актуальним є питання кримінальної відповідальності юридичних осіб. Ця проблема активно дискутується в науковій літературі. Деякі науковці наполягають на позитивному вирішенні цього питання [11]. Дехто вказує на недоцільність введення в Україні інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб [12; 13; 14; 15], наголошуючи, що у вітчизняній кримінально-правовій доктрині є усталеним визначення поняття вини як психічного ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків.

Юридична особа – це, безумовно, абстрактна конструкція, «юридична фікція», у якій не може бути психічного ставлення до суспільно небезпечного діяння [12, с. 17]. Отже, у разі притягнення до кримінальної відповідальності юридичної особи ми повернемося до об'єктивного ставлення у вину. Принцип особистої, персональної відповідальності за злочин, вчинений винувато, є важливим досягненням людської цивілізації, від якого не варто відмовлятися навіть з огляду на деякі міжнародно-правові рекомендації та багатий, але досить неоднозначний зарубіжний досвід [14]. Н.О. Гуторова погоджується з аргументами, які наводить С.Б. Гавриш, вказуючи на неприйнятність для українського кримінального законодавства такого рішення [15, с. 520-527; 16].

Історичні витоки цього питання сягають тих часів, коли законодавство, яке діяло на території нашої держави ще за часів Ярослава Мудрого, відображало відповідальність юридичних осіб [17]. Ліст зазначав, що умови дієздатності у кримінальному та цивільному праві однакові, а отже злочини корпорацій юридично можливі. На цьому наполягає і сучасне право Японії, Німеччини, Італії, Франції [18, с. 245-246].

Однією з найгостріших проблем, що постають перед сучасною наукою кримінального права України, є розробка підстав та умов покладення заходів кримінальної відповідальності на юридичних осіб у зв'язку зі вчиненням злочинів уповноваженими ними суб'єктами в інтересах цих осіб. Слід зазначити, що юридична особа не може визнаватися суб'єктом злочину, адже це не відповідає основним засадам кримінального права України, зокрема положенню ч.1 ст.18 КК України «Суб'єкт злочину», де зазначено, що суб'єктом злочину є фізична особа. Але у той же час слід розрізняти поняття «суб'єкт злочину» та «суб'єкт кримінальної відповідальності». Традиційно вважається, що юридичні особи не можуть підлягати кримінальній відповідальності через складність або навіть неможливість визначення вини такої особи у вчиненні кримінального правопорушення. Також кримінальна

відповідальність юридичних осіб не відповідає принципу особистої винної відповідальності і принципу індивідуалізації юридичної відповідальності і покарання.

Продовжуючи тему досвіду щодо притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності актами міжнародного права, слід зазначити, що першими актами міжнародного рівня, які фактично створили прецедент застосування кримінального закону до колективних суб'єктів є рішення Міжнародного трибуналу, який під час Нюрнберзького процесу над нацистськими злочинцями визнав, що держава та її організації можуть бути суб'єктами міжнародних злочинів.

Крім того, у 1978 р. Європейський комітет з проблем злочинності Ради Європи рекомендував визнавати юридичних осіб відповідальними за екологічні злочини, у 1985 році ця рекомендація була підтверджена Сьомим Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками, а в 2000 році в Конвенції ООН проти транснаціональної злочинності були визначені нові підходи в боротьбі з організованою злочинністю, де прямо рекомендується країнам-учасникам (серед яких є й Україна) введення кримінальної відповідальності юридичних осіб за певні злочинні діяння. Отже, питання притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності набуло значного поширення на міжнародному рівні та в законодавстві окремих держав.

Зазначене вище дає підстави для того, щоб вважати доцільним впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб і за злочини проти власності. Так, аналізуючи чинне кримінальне законодавство, можна побачити, що існує певна кількість злочинів, щодо яких можна закріпити відповідальність юридичних осіб (ст.191-198 КК України).

У зв'язку з думками, які висловлювалися вище, слід навести певні тези таких видатних вчених, як П. Матишевський та О. Шамара про те, що питання притягнення до відповідальності юридичних осіб має вирішуватися за допомогою адміністративного та цивільного права [19, с. 81]. Також безпосередньо визнання юридичної особи суб'єктом злочину взагалі, та проти власності зокрема, може призвести до подвійної відповідальності, що прямо порушує один із найважливіших принципів кримінального права, встановлений ст.61 Конституції України, а саме: «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер». Але, виходячи з того, що зазначені вище правопорушення містяться саме у Кримінальному кодексі України, а не в Кодексі України про адміністративні правопорушення та Цивільному кодексі України, то це дає підстави зробити висновок про те, що відповідальність юридичних осіб за вказані злочини має наставати кримінальна, а не адміністративна чи цивільна, як це пропонується вченими.

Крім того, у книзі першій Цивільного кодексу України у розділі 2 «Особи», підрозділі 2 «Юридична особа» встановлені загальні положення про юридичні особи, відповідно до яких кожна юридична особа має свій власний статутний капітал та майно, яке належить юридичній особі. Виходячи з цього, постає питання про недоцільність притягнення до відповідальності окремих фізичних осіб, які є членами юридичної особи, за злочини, зазначені у вказаних статтях та вчинені власне юридичною особою. Ознакою визнання особи суб'єктом злочину можна назвати здатність застосування до неї кримінальних покарань. Доречним є доповнення ст.18 КК України положенням про можливість визнання юридичної особи суб'єктом кримінальної відповідальності за певні злочини, вказані вище, та встановлення у законі вичерпного переліку покарань, які можуть бути застосовані до юридичної особи за вчинення нею відповідних злочинів, а саме штраф, конфіскація майна, заборона займатися певним видом діяльності та ліквідація юридичної особи.

Як уже зазначалося, кримінальним законодавством більшості країн світу, які визнають юридичну особу суб'єктом кримінальної відповідальності, передбачено покарання, яке застосовується до юридичної особи у вигляді штрафу. Зокрема у Кримінальному кодексі Данії передбачено, що «Юридична особа може підлягати покаранню у виді штрафу, якщо

таке покарання передбачено законом або прийнятими відповідно до нього правилами» [20, с. 80].

Інститут визнання юридичної особи суб'єктом кримінальної відповідальності є досить складним та викликає чимало протиріч з боку науковців. На нашу думку, впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб є доцільним, адже це сприятиме подоланню тих прогалин, які існують у чинному кримінальному законодавстві.

Для того, щоб на законодавчому рівні врахувати розглянуту теорію, варто повністю перебудувати концепцію українського кримінального права (зокрема, загальне вчення про злочини проти власності, про принципи суб'єктивного зобов'язання тощо).

Серед суб'єктивних елементів складу злочину проти власності пріоритетне місце займають питання встановлення суб'єктивної сторони. У теорії кримінального права її визначають зазвичай як внутрішню сторону загального небезпечного посягання. Як зазначає Д.І. Дубровський, суб'єктивна реальність є проекцією в майбутнє і тому своєю основою підлягає опису категоріями психології [21, с. 107-108].

Прийнятий у кримінальному праві поділ ознак злочину на внутрішні та зовнішні продиктований, у першу чергу, практичними, утилітарними міркуваннями, а не моментом виявлення «сутності – несутності» діяння [22, с. 6]. Хоча питання про сутність досліджуваного явища в будь-якій науці (і кримінальне право не є винятком) ніколи не знімається. Виокремлення зовнішнього та внутрішнього пов'язано, переважно, із необхідністю впорядковувати процес кваліфікації злочину в найбільш логічну послідовність дій. Злочин розглядається із внутрішнього боку, особливо з точки зору спричинених ним наслідків. Останні й слугують, як правило, безперечним доказом його вчинення. Звідси й виникає необхідність у з'ясуванні на первинному етапі аналізу складу злочину саме його внутрішніх, суб'єктивних ознак.

Суб'єктивна сторона має вирішальне значення для кваліфікації злочинів проти власності. Суб'єктивну сторону злочину зазвичай визначають як психічну діяльність, безпосередньо пов'язану із вчиненням злочину [23, с. 99]. Суб'єктивна сторона складу злочину – психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння та його наслідків, що виражаються у формі умислу або необережності, мотивів і мети злочину [24, с. 115].

Деякі автори зазначають, що суб'єктивна сторона складу злочину та її ознаки – це юридичне визначення, і що як будь-яке визначення, воно не відображає повністю всього змісту предмета, що визначається, – суб'єктивною стороною самого злочину. Ознаки суб'єктивної сторони дають критерій для встановлення вини суб'єкта у вчиненому злочині, їх обсяг і характер визначаються як ознаками умислу і необережності, так і ознаками відповідного складу злочину, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу. П.С. Дагель вказує, що обсяг і зміст вини, яких потребують кожний склад злочину, можна встановити лише на підставі аналізу як суб'єктивних, так і об'єктивних ознак [25, с. 11].

Отже, розділяти об'єктивне і суб'єктивне (індивідуальне) необхідно лише стосовно свідомості особи, яка вчиняє злочин (об'єктивне), або стосовно зовнішньої сторони його діяння (суб'єктивне). Тому свідомість інших осіб, причетних до вчинення злочину, виявиться у сфері об'єктивного як того, що знаходиться за межами свідомості злочинця. Формула «психічна діяльність, безпосередньо пов'язана із вчиненням злочину», охоплює і свідомість осіб, які не є суб'єктами злочину, але задіяні в механізмі його здійснення (наприклад, потерпілих, осіб, що виконують наказ, незаконність якого очевидна), оскільки психічна діяльність цих осіб також має безпосереднє відношення до досконалого злочину.

Отже, вбачається за доцільне, суб'єктивну сторону визначити як психічну діяльність особи, яка вчиняє злочин, що безпосередньо відноситься до ознак його складу. При такому розумінні суб'єктивна сторона – інструмент для встановлення і розкриття вини, і будь-яких відмінностей між цими поняттями не існує. Але ж суть полягає в іншому. Оскільки злочин –

вольовий акт людської поведінки, тут наявні всі його компоненти – інтелектуальні, вольові й емоційні. Суб'єктивна сторона – це система вказаних компонентів (частин), що взаємопов'язані і визначають один одного. Тому доцільно говорити про те, що суб'єктивна сторона охоплює всю психічну діяльність суб'єкта при вчиненні злочину. З цим погоджуються і деякі криміналісти, вказуючи, що інтелектуальні, вольові і емоційні процеси в психічній діяльності суб'єкта відбиваються у повній єдності і взаємообумовленості [26, с. 227-228]. Це єдиний і в той же час різний за змістом процес, який відбувається в людській психіці.

При розгляді суб'єктивної сторони злочинів проти власності не можна забувати й про те, що правозастосування базується на ретроспективному аналізі поведінки особи, яка вчинила злочин. І тому всі інші міркування про винність дії чи бездіяльності особи, що входять до складу злочину, досить умовні, є побудовою психологічної моделі цього діяння, вчиненого в минулому. Більше того, стосовно досліджуваних злочинів мається на увазі дещо інше, ніж звичайний окремий вольовий акт. Як окремий злочин у кримінально-правовому значенні мають на увазі не лише одну дію, але і дві дії, їх серію, систему, поведінку особи. Отже, саме така поведінка для особи виявляється привабливою і доцільною в той момент, і вона у певній ситуації приймає відповідне рішення.

Характеризуючи суб'єктивну сторону злочину як психічну діяльність, ми тим самим позначаємо її в найзагальнішому вигляді, вказуючи на те, що вона є психічним процесом. Проте її зміст у психологічному аспекті неоднорідний. Більшість криміналістів, ґрунтуючись на даних психологічної науки, виділяють у структурі суб'єктивної сторони злочину такі компоненти, як вина, мотив, мета й емоції. У той же час в науці кримінального права існує й інша думка, згідно з якою зміст суб'єктивної сторони утворює вина, тобто вина ототожнюється з суб'єктивною стороною, а мотив, мета і емоції є елементами вини.

Прибічники відриву вини від мотиву, мети і емоцій висувають проти іншої концепції низку заперечень [27, с. 7-8]. Мотив, мета, емоції не є елементами вини, але значення їх інше. З традиційної точки зору встановлення вказаних ознак є обов'язковим, якщо вони передбачені в законі або в ньому їх мають на увазі, в інших випадках їх можна ігнорувати. Зазначений підхід призводить до помилкових висновків. Стосовно конкретного злочину всі ознаки потрібні, але самостійного кримінально-правового значення мотив, мета, емоції набувають не завжди, і в цьому виявляється їх факультативність.

Також в юридичній літературі точиться дискусія, якою саме теорією вини слід користуватися – нормативною чи оціночною [28, с. 8-9; 29, с. 380]. Можна погодитись з думкою, яка зустрічається в юридичній літературі, що недосконалою є і сама законодавча конструкція вини, яка не відповідає в повній мірі сучасним уявленням про суб'єктивні процеси в свідомості суб'єкта при вчиненні ним злочинних діянь, також даним психологічної науки [30, с. 68]. Деякі науковці вказують, що в кримінальному законодавстві повинна знайти місце як подвійна, так і змішана форма вини, яка має місце в конкретних складах злочинів і не знайшла місце в статтях Загальної частини Кримінального кодексу України.

Крім того, в юридичній літературі, як ми вже зазначали, йде полеміка: яка ж теорія вини більш сприйнятлива для кримінального права – оціночна (нормативна) чи психологічна. Одні автори є прихильниками суто психологічної теорії вини [26, с. 281]. Другі заперечують повністю психологічну теорію, схилившись до оціночної (нормативної) теорії вини [31, с. 40-44].

Практично всіма без винятку авторами висловлюється думка, що суб'єктивна сторона будь-якого злочину проти власності виражається у прямому умислі. Умисел у кримінальному праві за традицією розглядають як одну з форм вини. Законодавча характеристика умислу включає усвідомлення небезпеки діяння, передбачення можливості або неминучості настання суспільно небезпечних наслідків, їх бажання або допущення.

З урахуванням способу вчинення, а також мотиву і мети, усі злочини проти власності традиційно розподіляються на групи [32]:

- 1) Розкрадання чужого майна (грошей, цінностей). Такими є: крадіжки (ст.185 КК), грабежі (ст.186 КК), шахрайство (ст.190 КК), вимагання (ст.189 КК), привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст.191 КК), викрадення шляхом демонтажу та іншим способом електричних мереж, кабельних ліній зв'язку та їх обладнання (ст.188 КК). Суб'єктивна сторона злочинів зазначеної групи (викрадення, привласнення, розтрата, вимагання майна, заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовою особою своїм службовим становищем) характеризується прямим умислом і корисливою метою.
- 2) Спричинення власникові майнової шкоди. Це також корисливі посягання на власність, але вони не мають ознак розкрадання, – спричинення майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст.192 КК), привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї (ст.193 КК). Тут суб'єктивна сторона злочинів другої групи також характеризується прямим умислом і, як правило, корисливим мотивом.
- 3) Некорисливі посягання на власність. До них належать умисне знищення або пошкодження майна (ст.194 КК), погроза знищення майна (ст.195 КК), необережне знищення чи пошкодження майна (ст.196 КК), порушення обов'язків з охорони майна (ст.197 КК), придбання чи збут майна, свідомо добутого злочинним шляхом (ст.198 КК). Злочини, які становлять зазначену групу, з суб'єктивної сторони характеризуються умисною (умисне знищення або пошкодження майна, погроза знищення майна) або необережною (необережне знищення або пошкодження майна, порушення обов'язків щодо охорони майна) формами вини.

Незважаючи на важливість аналізу цього елемента складу злочину, для остаточної правової кваліфікації суспільно небезпечних діянь потрібно враховувати, що все суб'єктивне так чи інакше повинно обов'язково об'єктивізуватися, тобто набути зовнішнього вираження [1, с. 169]. Саме поєднання зовнішніх дій конкретної фізичної особи з установленням її внутрішнього ставлення до свого вчинку і надає необхідні передумови для якісної кваліфікації суспільно небезпечних діянь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стрельцов Є.Л. Суб'єктивна сторона злочину / Є.Л. Стрельцов // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 160-170.
2. Ахмедов Г.А. О соотношении криминологических и уголовно-правовых категорий / Г.А. Ахмедов, Б.А. Миренский // Личность преступника и субъект преступления. – Обществ. Науки в Укбекистане, – 1975. – № 10. – С. 23-28.
3. Владимиров В.А. Субъект преступления по советскому уголовному праву / В.А. Владимиров, Г.А. Левицкий. – М. : ВШ МООП РСФСР, 1964. – 59 с.
4. Орымбаев Р. Специальный субъект преступления / Р. Орымбаев. – Алма-Ата : Изд-во «Наука», 1977. – 153 с.
5. Советское уголовное право. Часть общая / под ред. Гришаева П.И., Здравомыслова Б.В., Гольфер А.М. и др. – М. : Юрид.лит., 1982. – 439 с.
6. Сташис В.В. Субъект преступления / Сташис В.В., Таций В.Я. // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть общая. – К. : Наукова думка, 1985. – 267 с.
7. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Часть Общая / Н.С. Таганцев. – Тула : Автограф, 2001. – Т. 1. – 780 с.

8. Уголовное право России : Общая часть : учебник / под ред. А.И. Рарога. – М. : Триада ЛТД, 1997. – 560 с.
9. Багрий-Шахматов Л.В. Социально-правовые проблемы уголовной ответственности и форм ее реализации. Часть вторая / Л.В. Багрий-Шахматов. – Одесса : Юридична література, 2000. – 412 с.
10. Кузнецова Н.Ф. Перспективы совершенствования УК РФ / Н.Ф. Кузнецова // Государство и право на рубеже веков (материалы всероссийской конференции). Криминология, уголовное право, судебное право. – М. : Изд-во Московского университета, 2001. – С. 66-72.
11. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. (зі змінами та доповненнями на 26.10.2010 р.) // ВВР України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
12. Коржанський М.Й. Кримінальне право України. Частина загальна. Курс лекцій / М.Й. Коржанський. – К. : Наукова думка та Українська видавнича група, 1996. – 336 с.
13. Никифоров А.С. Юридическое лицо как субъект преступления / А.С. Никифоров // Государство и право. – 2000. – № 8. – С.18-27.
14. Дудоров О. Проблема юридичної особи як суб'єкта злочину та її вирішення у проектах КК України / О. Дудоров // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 2. – С. 133-141 ; Писарев А. Правовая охрана и защита лесов / Писарев А. // Советская юстиция. – 1982. – № 7. – С. 7-10.
15. Гавриш С.Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства / С.Б. Гавриш. – Х. : Основа, 1994. – 580 с.
16. Гуторова Н.А. Преступления в сфере хозяйственной деятельности : Раздел VII Особенной части Уголовного кодекса Украины с научно-практическим комментарием / Н.А. Гуторова. – Х. : ООО «Одиссей», 2003. – 256 с.
17. Российское законодательство X-XX веков : Тексты и комментарии : в 9 т. / под ред. и с предисл. О.И. Чистякова. – Т.1 : Законодательство Древней Руси (отв.ред. В.Л. Янин). – М. : Юрид.лит., 1984. – 432 с.
18. Лейленд П. Кримінальне право : злочин, покарання, судочинство : Англійський підхід / П. Лейленд. – К. : Основи, 1996. – 207 с.
19. Шамара О. Кримінальна відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень / О. Шамара // Юридичний журнал. – 2009. – № 11. – С. 79-81.
20. Митрофанов І. Проблеми визнання юридичної особи суб'єктом кримінальної відповідальності / І. Митрофанов // Право і суспільство. – 2010. – № 1. – С. 89-94.
21. Дубровский Д.И. Проблема идеального / Д.И. Дубровский. – М. : Мысль, 1983. – 230 с.
22. Плотников А.И. Объективное и субъективное в преступлении : монография / А.И. Плотников. – М. : Проспект, 2011. – 240 с.
23. Уголовное право России. Общая часть : учебник / под ред. Ф.Р. Сундурова, И.А. Тарханова. – М. : Статут, 2009. – 751 с.
24. Уголовное право УССР на современном этапе. Часть общая. – К. : Вища школа, 1985. – 448 с.
25. Дагель П.С. Установление субъективной стороны преступления / П.С. Дагель, Р.В. Михеев. – Владивосток : Изд-во ДВГУ, 1972. – 36 с.
26. Брайнин Я.М. Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве / Я.М. Брайнин. – М. : Госюриздат, 1963. – 281 с.

27. Рарог А.И. Общая теория вины в уголовном праве : учеб. пособие / А.И. Рарог. – М. : Изд-во ВЮЗИ, 1980. – 216 с.
28. Утевский Б.С. Вина в советском уголовном праве / Б.С. Утевский. – М. : Госюриздат, 1950. – 320 с.
29. Таганцев В.С. Русское уголовное право : Лекции. Часть общая : в 2 т. / В.С. Таганцев. – Т. 1. – М. : Наука, 1994. – 380с.
30. Келина С.Г. Некоторые направления совершенствования уголовного законодательства / С.Г. Келина // Сов.гос. и право. – 1987. – № 5. – С. 68-70.
31. Лясс Н.В. Нормативная теория в современном буржуазном уголовном праве / Н.В. Лясс. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1963. – 70 с.
32. Профілактика злочинів : [підруч.] / О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Ф. Гіда та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.М. Джужі. – К. : Атіка, 2011. – 720 с.

REFERENCES

1. Strel'tsov Ye.L. Sub'yektivna storona zlochynu / Ye.L. Strel'tsov // Visnyk Asotsiatsiyi kryminal'noho prava Ukrainy, 2013. – № 1 (1). – S. 160-170.
2. Akhmedov H.A. O sootnoshenyy krymynolohycheskykh y uholovno-pravovykh katehoryy / Akhmedov H.A., Myrenskyy B.A. // Lychnost' prestupnyka y sub'ekt prestuplenyya. – Obshchestv. Nauky v Uzbekystane. – 1975. – № 10. – P. 23-28.
3. Vladymyrov V.A. Sub'ekt prestuplenyya po sovetскому uholovnomu pravu / V.A. Vladymyrov, H.A. Levytskyu. – M. : VSh MOOP RSFSR, 1964. – 59 p.
4. Orymbaev R. Spetsyal'ny sub'ekt prestuplenyya / R. Orymbaev. – Alma-Ata : Yzd-vo «Nauka», 1977. – 153 p.
5. Sovetskoe uholovnoe pravo. Chast' obshchaya / pod red.. Hryshaeva P.Y., Zdravomislova B.V., Hol'fer A.M. y dr. – M. : Yuryd.lyt., 1982. – 439 p.
6. Stashys V.V. Sub'ekt prestuplenyya / V.V. Stashys, V.Ya. Tatsyy // Uholovnoe pravo Ukrainy SSR na sovremennom etape. Chast' obshchaya. – K. : Naukova dumka, 1985. – 267 p.
7. Tahantsev N.S. Russkoe uholovnoe pravo. Chast' Obshchaya / N.S. Tahantsev. – Tula : Avtohrاف, 2001. – Т. 1. – 780 p.
8. Uholovnoe pravo Rossyy : Obshchaya chast' : Uchebnyk / pod red. A.Y. Raroha. – M. : Tryada LTD, 1997. – 560 p.
9. Bahryy-Shakhmatov L.V. Sotsyal'no-pravovye problemy uholovnoy otvetstvennosti y form ee realizatsyy. Chast' vtoraya / L.V. Bahryy-Shakhmatov. – Odessa : Yurydychna literatura, 2000. – 412 p.
10. Kuznetsova N.F. Perspektivy sovershenstvovaniya UK RF / N.F. Kuznetsova // Hosudarstvo y pravo na rubezhe vekov (materyaly vserossyyskoy konferentsyy). Krymynolohyya, uholovnoe pravo, sudebnoe pravo. – M., 2001. – P. 66-72.
11. Kryminal'nyy kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 r. (zi zminamy ta dopovnennyamy na 26.10.2010 r.) // VVR Ukrainy. – 2001. – № 25-26. – St. 131.
12. Korzhans'kyu M.Y. Kryminal'ne pravo Ukrainy. Chastyna zahal'na. Kurs lektsiy / M.Y. Korzhans'kyu. – K. : Naukova dumka ta Ukrainyins'ka vydavnycha hrupa, 1996. – 336 p.
13. Nykyforov A.S. Yurydycheskoe lytso kak sub'ekt prestuplenyya / A.S. Nykyforov // Hosudarstvo y pravo. – 2000. – № 8. – P. 18-27.
14. Dudorov O. Problema yurydychnoyi osoby yak sub'yekta zlochynu ta yiyi vyryshennya u

- proektakh KK Ukrayiny / O. Dudorov // Visnyk Akademiyyi pravovykh nauk Ukrayiny. – 1999. – № 2. – P. 133-141 ; Pysarev A. Pravovaya okhrana y zashchyta lesov // Sovetskaya yustytssyya. – 1982. – №7. – P. 7-10.
15. Havrysh S.B. Uholovno-pravovaya okhrana pryrodnoy sredy Ukrayny. Problemy teoryy y razvytye zakonodatel'stva / S.B. Havrysh. – Kh. : Osnova, 1994. – 580 p.
 16. Hutorova N.A. Prestuplenyya v sfere khozyaystvennoy deyatel'nosti : Razdel VII Osobennoy chasty Uholovnoho kodeksa Ukrayny s nauchno-praktycheskym kommentaryem / N.A. Hutorova. – Kh. : OOO «Odyssey», 2003. – 256 p.
 17. Rossyyskoe zakonodatel'stvo X-XX vekov : Teksti y kommentaryy : V 9 t. / pod red. y s predysl. O.Y. Chystyakova. – T. 1 : Zakonodatel'stvo Drevney Rusy (otv.red. V.L.Yanyan). – M. : Yuryd.lyt., 1984. – 432 p.
 18. Leylend P. Kryminal'ne pravo : zlochyn, pokarannya, sudochynstvo : Anhliys'kyy pidkhid / P. Leylend. – K. : Osnovy, 1996. – P. 68-71
 19. Shamara O. Kryminal'na vidpovidal'nist' yurydychnykh osib za vchynennya koruptsiynykh pravoporushen' / O. Shamara // Yurydychnyy zhurnal. – 2009. – № 11. – P. 79-81.
 20. Mytrofanov I. Problemy vyznannya yurydychnoyi osoby sub'yektom kryminal'noyi vidpovidal'nosti / I. Mytrofanov // Pravo i suspil'stvo. – 2010. – № 1. – P. 89-94.
 21. Dubrovskyy D.Y Problema ydeal'noho / D.Y. Dubrovskyy. – M. : Misl', 1983. – 230 p.
 22. Plotnykov A.Y. Ob'ektyvnoe y sub'ektyvnoe v prestuplenyy : monohrafiya / A.Y. Plotnykov. – Moskva : Prospekt, 2011. – 240 p.
 23. Uholovnoe pravo Rossyy. Obshchaya chast' : uchebnyk. – M. : Statut, 1998. – 751 p.
 24. Uholovnoe pravo USSR na sovremennom etape. Chast' obshchaya. – K. : Vyshcha shkola, 1985. – 448 p.
 25. Dahel' P.S. Ustanovlenye sub'ektyvnoy storony prestuplenyya / P.S. Dahel', R.V. Mykheev. – Vladyvostok : Yzd-vo DVHU, 1972. – 36 p.
 26. Braynyn Ya.M. Uholovnaya otvetstvennost' y ee osnovannya v sovetskom uholovnom prave / Ya.M. Braynyn. – M. : Hosiuryzdat, 1963. – 281 p.
 27. Raroh A.Y. Obshchaya teoryya vyny v uholovnom prave / A.Y. Raroh. – M., 1980. – 216 p.
 28. Utevskyy B.S. Vyna v sovetskom uholovnom prave / B.S. Utevskyy. – M. : Hosiuryzdat, 1950. – 320 p.
 29. Tahantsev V.S. Russkoe uholovnoe pravo : Lektsyy. Chast' obshchaya : v 2 t. – T. 1. / V.S. Tahantsev. – M. : Nauka, 1994. – 380 p.
 30. Kelyna S.H. Nekotorye napravlenyya sovershenstvovanyya uholovnoho zakonodatel'stva / Kelyna S.H. // Cov.hos. y pravo. – 1987. – № 5. – P. 68-70.
 31. Lyass N.V. Normatyvnaya teoriya v sovremennom burzhuaznom uholovnom prave / N.V. Lyass. – L. : Yzd-vo LHU, 1963. – 70 p.
 32. Profilaktyka zlochyniv : [pidruch.] / O.M. Dzhuzha, V.V. Vasylevych, O.F. Hida ta in. ; za zah. red. d-ra yuryd. nauk, prof. O.M. Dzhuzhi. – K. : Atika, 2011. – 720 p.